

SOCIOLOŠKI, POLITOLOŠKI I SIGURNOSNI OSVRT O TIJELU KAO SREDSTVU ZA IZVRŠENJE TERORISTIČKIH AKATA

Izvorni naučni rad

Primljeno/Received: 30. 12. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 12. 2018.

Jasmin AHIC
Alisabri ŠABANI

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Aktuelnost tematike i problematika samoubilačkog terorizma.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Istražiti faktore i vezu u (zlo)upotrebi ljudskog tijela u svrhe poduzimanja terorističkih akata. Samoubilački terorizam kao –„*Modus operandi*“ je nedvojbeno najzastupljeniji, i gotovo svakodnevni, način izvršenja terorističkog akta. Cilj ovog rada je da naglasi činjenicu i pokuša da ukaže da je *tijelo* socijalno-kulturni konstrukt, te da istakne one aspekte tijela koji su suštinski vezani za terorizam kao najveći društveni problem današnjice.

Metodologija/Dizajn: U ovom radu je cilj da se izloži percepcija *modusa operandi* samoubilačkog terorizma kroz korištenje više različitih metoda kako opštih, tako i posebnih naučnih metoda. Najviše su zastupljene analiza sadržaja, analitičko-sintetička metoda, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda opservacije.

Ograničenja istraživanja/rada: Da li se tijelo kao osnova za samoubilački teroristički akt može istražiti, da li samoubice teroristi imaju posebnosti u svom tjelesnom ponašanju, da li se to ponašanje može okarakterizirati i prepoznati?

Rezultati/Nalazi: Zaključci i preporuke

Generalni zaključak: Samoubilački terorizam je postao najzastupljeniji oblik ispoljavanja terorizma, svaki napor i pokušaj prepoznavanja faktora koji bi ukazali na mogućnosti otkrivanja.

Opravdanost istraživanja/rada: Poznavanje problematike samoubilačkog terorizma i saznanja o oblicima njegovog ispoljavanja, predstavlja prvi korak u njegovoj analizi. Drugi korak analize neizbježno se usmjerava u pravcu kritičkog razotkrivanja određenih mehanizama kojima se nastoji da osujeti djelovanje ove vrste terorista.

Ključne riječi

tijelo, samoubilački terorizam, sociološki kontekst, modus operandi

Uvod

Prije nekoliko godina u Sarajevu se desio sukob između grupacija LGBT osoba i islamskih radikalnih struja o čemu je javnost bila obavještavana na tipično medijski način. Mediji su događaj pretvorili u poluspektakl, pri čemu su precizno izvještavali o broju povrijeđenih i uhapšenih. No, šta se zaista događalo i šta je suština tog sukoba? Suština tog sukoba leži u različitim shvatanjima ideje o tijelu i čemu ono treba da služi.

Sociološki interes za tijelo je nešto novijeg datuma. Prvi, ozbiljniji pokušaj uvođenja tijela u sociološku optiku otpočinje sa Max Horkheimerom i Theodor W. Adornom u jednom radu pod naslovom *Interes za tijelo* u kojem su istakli da 'ljubav-mržnja prema tijelu' skriva diskurs za odbijanje analize tijela koja je nastala nakon Prosvjetiteljstva. Istu liniju rasprave razvijaju i u tekstu *Individua* gdje ističu da se individuum prepušta analizama biologije, psihologije i filozofije. Naime, radi se o tome da je još od Decartesa individua podjeljena na *res extensa* i *res cognitans*, na dva realiteta ja-postojeće i ja-misleće (Horkheimer&Adorno, 1980) koja su međusobno dva odvojena entiteta. Međutim, novija teorija je dokazala da je veza između njih ono što se naziva tjelesnost (*corporeality*), u smislu da je tijelo lokus razvoja subjektiviteta. Dihotomija duša-tijelo tokom Prosvjetiteljstva imala je za posljedicu naturalizaciju tijela i isključivanje tijela iz socijalnih procesa. Cilj ovog rada je da naglasi činjenicu da je tijelo socijalno-kulturni i politotloško-sigurnosni konstrukt te da istakne tijelo kao sredstvo izvršenja terorističkog akta u samoubilačkom terorizmu kao formi.

1. Interes za tijelo (sociološki pristup)

Početak 70-tih prošlog stoljeća počinje intenzivnije istraživanje tijela kao posebnog predmeta. Nekoliko naučnih grana su se zainteresovale za teoriju tijela, a prije svega za analizu diskursa u kojemu se tijelo javlja kao izvorište subjektivnosti. U tom smislu zanatan doprinos su dale semiotika (tijelo kao znak), lingvistika (tijelo kao jezik), rodne studije (tijelo kao produkt rodnih razlika), tehničke nauke (tijelo kao stroj), a već od ranije kulturalna antropologija je imala relativno najveću količinu znanja o tijelu. Ono što je sociologija ponudila jest saznanje da je tijelo socijalni konstrukt kreiran kroz kulturalne interakcije koje tijelu daju ekspresivna značenja. Cilj većine ovih pristupa jest da se ljudsko tijelo shvati kao imaginarij koji je otvoren i može se analizirati (Butler,1993).

Ranije su se javljali autori poput M. Maussa (Mauss, 1935) koji smatra da je tijelo prirodno vlasništvo osobe, zatim P. Valery koji naglašava sposobnost tijela da saopštava različite poruke, S. Todes (Todes, 1963) smatra da je tijelo preduslov svjesnosti, E.H. Kantorowich (Kantorowich), u duhu katoličke teologije, dolazi do zaključka, analizirajući srednjovjekovno tijelo, da je ono besmrtno političko tijelo koje egzistira zajedno sa smrtnim tijelom kralja koji je poslan od Boga (prema Tanner, 2001).

Znatan odmak u teoriji tijela načinio je M. Foucault (Foucault, 1990,1997) posebno u studijama *Rođenje klinike* i *Nadzirati i kažnjavati: rođenje zatvora*, kao i N. Elias u fascinatnoj studiji *Procesi civilizacije* (Elias, ...) koju je objavio krajem 30-tih godina prošlog stoljeća, a koja je aktualizirana krajem 60-tih (Elias,1996).

Važan doprinos je napravila M. Douglas u studiji *Dva tijela* (Douglas, 1973) u kojoj ispituje metafizičke odnose i kognitivne interakcije između tijela kao socijalnog konstrukta i individualnosti fizičkog tijela (prema Tanner, 2001).

Novije studije insistiraju na utemeljenju ljudskog kao stalne interakcije između znanja i moći. Foucaultov pojam bio-moći i odnosa prema političkoj ekonomiji je usmjeren na činjenicu da je tijelo izloženo discipliniranju i prema tome represiji. Pritisak i discipliniranje tijela omogućeno je putem moći koja je utemeljena na znanju kao kapitalu koje organizira svakodnevne prakse preko kojih se generira vidljivost sistema i njegovog diskursa. Smatra se da je to izvorište niza stigmati koje se odnose na tijelo (tjelesni hendikep, invalidnost, ovisnosti, seksualne nastranosti i sl.). Tijelo je medijum preko kojeg se 'normalizira društvo' i koje veže mikro i makro strukture moći i prakse kroz koje su one stabilizirane. Ideja bliska ovom konceptu jest Eliasova paradigma internalizacije socijalnih napetosti kroz tijelo (npr. akt objedovanja u javnom prostoru ili obaveznost zdravlja ljudskog tijela za neke vrste javnih službi). U tom smislu ljudsko tijelo možemo shvatiti kao produkt stalno rastuće samokontrole koje odvaja emocije i tjelesnu ekspresiju. Na istom tragu o promišljanju tijela nalazi se i H. Plesner (filozofska antropologija osjećanja), H. Schipperges (filozofija tijela), D. Kamper (povratak tijela i gubitak emocija), U. Jeggle (refleksije o uobičajenoj percepciji tijela) (prema Tanner, 2001).

Feministička kritika je snažno utjecala na formiranje ideja o tijelu sa posebnim naglaskom na rod. Ovaj pristup se jako zanima za sociogenezu tijela u relaciji tijelo-iskustvo. Gubitak kontrole nad tijelom kroz fizičko iskustvo otvara niz interpretativnih diskursa ove relacije. Ideja je da, iako imamo naše tijelo, možemo da razumijemo kakva je bila sudbina tijela sličnih ljudi, najčešće istog klasno-statusnog iskustva .

1.1. Tijelo i društvo

Ono što je izvjesno jeste činjenica da svi imamo tijelo i da ga upotrebljavamo u kontinuitetu, tj. svaka dimenzija našeg života povezana je sa tijelom. Nekada smo svjesni te činjenice, nekada ne. Tijelom se krećemo od najprivatnih sfera života do krajnje javnih upotreba tijela pri čemu se pripremamo da tijelo upotrijebimo u skladu sa normama. Tijelo je neraskidivo vezano za svakodnevnicu (Nettleton & Watson, 1998).

Iako je tijelo nešto što nam svima pripada, nešto što mi jesmo, veoma je malo socioloških refleksija o tome, a osobito empirijskih studija koje bi produbile ovu datost. Sociologija je više bila usmjerena na obrađivanje tema kao što su bolest, invalidnost i zdravlja, te odnosom osobe prema tim stanjima. (Nettleton & Watson, 1998). Izvedene grane sociologije u vezi tijela jesu sociologija lica, mode, body language, vojske i totalnih institucija (zatvori, samostani, brodovi, kao okviri u kojima se ima potpuna kontrola nad ljudskim tijelom).

Sociologija tijela se fokusira na pitanje kako se odvija tok praktičnih postignuća uz pomoć tijela u svakodnevnom životu (Abercrombie, Hill & Turner, 2008). Koje je to mjesto tijela u kreaciji i re-kreaciji svakodnevnog života? Kako i na koji način ljudi razmišljaju o svojim tijelima? Kako opisuju svoja tijela? Kako ljudi 'koriste' svoja tijela? Do koje mjere biološki procesi povezani sa tijelima ljudi utiču na njihove dnevne aktivnosti i kako razmišljaju o sebi? Drugo pitanje koje traži odgovor u okviru razmišljanja o sociologiji tijela jeste koji su to načini investiranja, oblikovanja i razvijanja tijela u svrhu praksi koje su nametnule socijalne strukture (Csordas, 1994).

Istraživanje tijela u srednjem vijeku i ranom modernom dobu su dokazala da iskustvo tijela kroz česta gladovanja, post, geste, kostime, ceremonije, ples, modu, vojničku obuku, zavodjenje, seksualnost, ranjivost, trudnoću, rađanje zapravo znače iskustva društva, a povezano s tim i

pripadajuća čulna iskustva. Ideja je da tijelo ima historijsku memoriju i da je ono dio memorije društva jer ono treba i intendira da se upisuje u tijelo. Odaltle dolaze i fenomeni poput kvalifikovane brige o tijelu i ideje o tome koje tijelo treba kažnjavati.

Percepcija tijela od strane 'drugog tijela' ima utjecaja na razumijevanje tijela kao predstave i estetske norme. Sekularizacija društva dovela je do odmaka od ideje da je tijelo djelo Boga ka ideji da je tijelo djelo prirode. Stvorila se nova vizualizacija tijela u skladu sa razvojem kapitalizma. Somatske metafore tijela su zatrebale kapitalizmu u području rada, a osobito u području umjetnosti koje se vežu uz tijelo (balet, ples, zavođenje, visoko stilizirana prostitucija i sl.). Te umjetnosti su bile fokusirane ne samo na tržišnu valorizaciju, nego i na rješavanje reprezentativnog problema vezanog za posesivni individualizam. Kao što je poznato, kapitalizam 19. stoljeća, osobito britanski, glorificirao je individualizam i liberalnu ekonomiju. Tako tijelo postaje individualni fenomen koji u tom diskursu može biti razmjenjiva roba (tržište tijela povezano sa najamnim radom, ali i erotskom razmjenom u interaktivnim zavodničkim igrama).

Danas, kada govorimo o vezama između tijela i društva ne smijemo ispustiti iz vida socijalne promjene koje su zahvatile moderno društvo poput demografskih kretanja, produženja ljudskog života, liberalizacije društva, cvjetanja konzumerističke kulture, primjene novih tehnologija, globalizacije, te porasta rizika tj. prerastanje društva u društva rizika (Giddens, 1991). A. Giddens globalizaciju naziva kasnom modernošću ili visokom modernošću za koju je, prema ovom autoru, karakteristično da pojedinci više nisu vlasnici svojih tijela koja su izložena nizu rizika za koje oni nisu direktno odgovorni. Tijelo više nije svojstvo sebstva ili identiteta, nego nam drugi mehanizmi identifikacije saopštavaju šta treba da radimo i kako da se ponašamo da bismo imali osjećaj identiteta. Tome u prilog govori niz izdanja self-help literature, priručnika za dijete, kako razgovarati i izgledati u odgovornim situacijama. Ukratko, poenta je u tome da tijelo prepuštamo socijalnim pritiscima u cilju stvaranja i razvijanja što više adaptibilnih mehanizama koji se u teoriji nazivaju 'fleksibilno tijelo'. (Martin, 1994). Istovremeno, tijelo može biti u stanju stalnog preoblikovanja i nedovršenosti. Poduzima se niz radnji i intervencija kako bi tijelo u svojoj pojavnosti zadovoljilo neku socijalno definisanu vrijednost ili normu. Ova strategija u odnosu na tijelo naziva se 'tijelo kao projekat' i odgovara na pitanja kakvo tijelo osobe žele oblikovati (Shilling, 1993). O tome svjedoči niz knjiga o mršavljenju, magazinske preporuke o pripremama za ljetnju sezonu, način držanja glave, hoda, zavođenja itd. Takvo naglašavanje tijela dovodi do toga da se često vrijednost osobe poistovjećuje sa njenim tijelom.

2. Teorije o tijelu (sociološko/politološki pristup)

U okviru teoretskih proučavanja tijela centralno mjesto zauzima debata između društvenih konstrukcionista i anti-konstrukcionista. Prvi tvrde da je tijelo društveno proizvedeno. Tijelo iz ove perspektive je uvjetovano društvenim i diskurzivnim kontekstom koji nastanjuje. Anti-konstrukcionista, s druge strane, tvrde da tijelo postoji neovisno od svog socijalnog konteksta i vide ga kao univerzalan fizički entitet. U praksi, u okviru literature koja se bavi sociologijom tijela, dosta prostora je posvećeno raspravi do koje mjere je tijelo društveno konstruisano. Većina autora tvrdi da trebamo prihvatiti da tijelo ima materijalnu, biološku bazu koja se mijenja i modificira u okviru različitih društvenih konteksta. U skladu sa tim oni smatraju da tijelo jeste društveno konstruisano, ali da su različiti mehanizmi i procesi koji doprinose njegovoj društvenoj varijabilnosti (Turner, 1984, 1992, 2000).

Pokušaji da se integrišu neki od ovih pristupa pokazali su da izlaz iz ove teorijske slijepe ulice leži u razvijanju fenomenološkog pristupa proučavanju tijela. Fenomenološka perspektiva se fokusira na 'proživljeno tijelo', ideju da su ljudi i njihova svijest nepromjenjivo usađeni u tijelo. Djelo Merleau-Pontyja, naročito njegov tekst *Fenomenologija percepcije*, mnogi smatraju ključnim za naše razumijevanje utjelovljenja. U suštini on tvrdi da je sva ljudska percepcija usađena; ništa ne možemo percipirati i naša čula ne mogu funkcionirati neovisno o našim tijelima. Tjelesnost je preduslov za procese doživljavanja stvarnosti i pripadajuće percepcije i jezika. Način na koji osobe percipiraju izvanjsku realnost ovisi od njihovog tjelesnog iskustva fizičkog svijeta i sposobnosti upravljanja tjelesnim aktivnostima u svakodnevnici. Ova ideja tvori osnovnu ideju 'utjelovljenja'.

Pored gledišta da utjelovljena svijest zauzima centralno mjesto, također treba naglasiti da mi nismo uvijek svjesni naših tjelesnih funkcija, npr. ne govorimo našem tijelu da stavlja nogu ispred noge ako želimo da hodamo, ili da udahnemo kroz nos ako želimo nešto da pomirišemo. Tijelo se u ovom smislu uzima 'zdravo za gotovo', ili kako to Leder kaže, tijelo je 'odsutno' (Leder, 1990). To znači da postajemo svjesni tijela samo onda kada je ono u bolu ili kada pati od povrede ili bolesti – kada je *disfunkcionalno* (Williams, 1984, 1996). Ovakvo stanje će imati implikacije na proučavanje proživljenog iskustva tijela kada normalno funkcionira. Kako možemo pitati ljude da govore o nečemu čega nisu svjesni? Ako potaknemo ljude da govore o svojim tijelima da li će to nužno biti artifičijelno?

Proživljeno tijelo istovremeno konstruiše svijet i biva konstruisano svijetom u kojem živimo. Prema tome, analitički je moguće napraviti distinkciju između *imanja* tijela, *odrađivanja* tijela i *bivanja* tijela. Turner (1992) i drugi su ukazali na to da je njemačka distinkcija između *Leib* i *Korper* ovdje poučna. Prvo predstavlja eksperimentalno, živo ili živuće tijelo (tijelo za sebe), dok se potomje odnosi na objektivno, instrumentalno, vanjsko tijelo (tijelo po sebi).

Glavni cilj kratkog izlaganja ovog pristupa je da se naglasi da nas koncept 'proživljenog tijela' i pojam 'utjelovljenja' podsjeća da sebstvo i tijelo nisu odvojeni i da je iskustvo neizostavno utjelovljeno, bilo ono svjesno ili ne. Kako je Csordas (1990) tvrdio da je tijelo 'egzistencijalna podloga kulture i sebstva', i stoga on preferira pojam 'utjelovljenje' nasuprot pojmu 'tijelo', jer prvo implicira nešto što je više nego materijalni entitet, to je prije 'metodološko polje definirano perceptivnim iskustvom i načinom prisustva i djelovanja u svijetu'. (Csordas 1994:10). Ova ideja da je sebstvo utjelovljeno je također prisutna i kod Giddensa koji naglašava pojam svakodnevne *praxis*. Tijelo nije vanjski entitet nego je doživljeno na praktične načine kada se suočimo sa vanjskim događajima i situacijama. Kako se nosimo sa svojim tijelima u socijalnim situacijama je naravno ključno za naše sebstvo i identitet i bilo je empirijski i ekstenzivno istraženo od strane Goffmana (1969, 1971), simboličkih interakcionista, Garfinkela (1967) i drugih etnometodologa. Zaista, proučavanje *upravljanja* tijelima u svakodnevnom životu, i kako to služi struktuiranju sebstva i društvenih relacija, ima dugu i važnu historiju u okviru sociologije. Takva proučavanja naglašavaju dragocijenost tijela kao i nevjerovatnu ljudsku sposobnost da održe tjelesnu kontrolu tokom svakodnevnih situacija. Ipak, ono što i dalje nedostaje su glasovi koji potječu od samih tijela. Kako to obični muškarci i žene *artikulišu* svoja tjelesna iskustva?

Već smo naglasili da ljudi postaju svjesni svojih tijela samo onda kada su ona u *disfunkcionalnom* stanju. Seymour (1998) je obradila ovu temu u svojoj empiriskoj studiji o dvadeset četiri muškarca i žene koji su doživjeli potpunu i trajnu tjelesnu paralizu. Kao što naslov njene knjige

sugerira *Remaking the body* (Ponovno stvaranje tijela), ona otkriva na koji način ti muškarci i žene ponovo stvaraju svoja tijela i u skladu s tim svoje svjetove.

Ovakve analize su pružile vrijedne uvide u prirodu utjelovljenja; ipak, fokus na hroničnim bolestima i trajnim tjelesnim paralizama mogao biti stvoriti predodžbu da samo stanja poput bola i patnje čine da ljudi postanu svjesni svojih tijela. Međutim, rijetko se obraća pažnja na to kako se ljudi odnose prema tijelu kada ih se, na primjer, posmatra ili intervjuiše. Nadalje, svijest o tijelu je centralna za naše razumijevanje zdravlja i promjena koje se dešavaju u srednjim godinama. Mnoga ljudska osjećanja i emocije bivaju artikulirani upravo kroz tjelesne pojave. Neke emocije se mogu manifestovati tako što osobu čine umornom ili pak, s druge strane, punom poleta i energije. Naprimjer, nervoza kod ljudi se obično manifestuje nelagodnošću u stomaku ili znojenjem dlanova. Nemogućnost da se iskažu emocije može rezultirati pojavom neke tjelesne bolesti. Također, kada su u situaciji da javno govore ljudi često postaju svjesni svojih tijela i toga da bi ih ona mogla izdati. (Šta ako padnem? Šta ako mi ispadnu materijali?) Možda se tijelo ipak ne uzima baš tako 'zdravo za gotovo' kako nas to savremeni teoretičari uvjeravaju?

2.1 Tijelo, spolnost i politika

Nedavni procvat akademskog interesovanja za tijelo i politike tijela, koji je posebno dobio zamah 90-tih godina prošlog stoljeća, rezultirao je brojnim studijama, konferencijama, novim publikacijama koje se uglavnom fokusiraju na socijalnu, kulturnu i političku ulogu tijela. U području sociologije tijela i teorije tijela, postavljaju se sljedeća pitanja: Koja je veza između tijela i identiteta? Koja se snaga manifestuje kroz tijelo, posebno u kontekstu dominantnog konzumerizma i tehnologije? Kako moćni diskursi, kao što su tehnološki, biohemski, partijalni, kolonijalni i postkolonijalni, koji cirkulišu u savremenoj kulturi, utiču na tijelo i identitet tijela? Kako se pol, nacionalnost i politike različitih seksualnih orijentacija izražavaju kroz tijelo? Da li postoji mogućnost za tjelesno u subkulturi? Šta je subverzivni potencijal devijantnih i anomalnih tijela, i na koji način oni ne uspijevaju da budu subverzivni?

Interes za tijelo inspirisan je teoriskom konceptualizacijom društvenog prostora i većina radova je distingvovana od etnografskog karaktera (Pitts, 2002). Tijelo u etnografiji i antropologiji je nedvosmisleno i fiksirano u svojim ulogama. Sociološka teorija tijela shvata tijelo kao prostor za međuigru strukture i djelovanja koja se naziva habitus ili iskustvo tijela u promjenjivom i dinamičkom socijalnom svijetu. Tijelo u sociološkoj teoriji, pored toga što je fiksirano, prirodno i materijalno, razumijeva se kao supstanca koja je civilizovana intelektom, ono je denaturalizovano i fokusirano u socijalnom svijetu i konstruisano društvenim snagama. Konstrukcionista argument sugerise da je ljudsko tijelo steklo značenje, oblik i izraz prvenstveno kroz svoju socijalizaciju i kulturalizaciju. Naprimjer, određen broj savremenih teoretičara (Michael Foucault prvenstveno) problematizira tu temu na način da je tijelo disciplinirano – uvježbano, organizovano i predvidivo. Tijela su mjesta gdje se odvijaju, kreiraju i definišu želje kroz konzumerizam, medikalizaciju, procese normalizacije i gendering. Tijela postaju nosioci normativnog identiteta. Tijelo se shvata i klasifikuje kao normalno ili ne, blisko ili egzotično, zdravo ili bolesno, zavodljivo ili perverzno. Hijerarhija i dihotomija pola, rase, klase, etniciteta, mladosti, zdravlja i drugih socijalno važnih kategorija nalazi svoj izraz u utjelovljenju. Postesencijalne feministkinje dokazuju, naprimjer, da je tijelo označeno polom, ne kao automatska posljedica polnih razlika, nego kroz poznate i institucionalne prakse koje oblikuju normativno polno ponašanje, pojave,

tjelesne običaje i želje. Tako, tijelo je produkt i prostor socijalne kontrole i ima primarnu ulogu u proizvodnji seksualnosti, spola, i ostalih identifikacionih kategorija.

Neke savremeni feminističke teoretičarke, poput Judith Butler, smatraju tijelo kao mjesto borbe oko definicije pola i drugih identifikacionih kategorija. Prema njenoj formulaciji, kreacija i podražavanje pola dešava se kroz kontinuiranu tjelesnu praksu – pol se predstavlja onako kako je tijelo stilizovano. (Butler, 1993). Mršavljenje, oblikovanje i doslovne rekonstrukcije ženskog tijela u modi, estetska hirurgija i spa kultura, naprimjer, mogu se shvatiti kao način proizvodnje ženskog utjelovljenja. Čak i dok reflektuju lično ispunjenje i samozadovoljstvo, popularne tjelesne prakse, ne samo za žene nego i za muškarce također, često su definirane dominantnim diskursima pola i seksualnosti. To su također prakse koje proizvode anomalna ili devijantna tijela – pri tome možemo misliti na iscrpljujuće treninge, ženski *bodybuilding*, kao i obilježavanje, tetoviranje i pirsing koji su poznati kao *body art*. Tijela su konstituisana praksom utjelovljenja pola i polnih razlika, a ukoliko nisu prilagodljiva, nisu ni promjenjiva. Ova naglasak na praksi pruža neke mogućnosti djelovanja i otpora jer je tijelo subjekt ontološke nesigurnosti i izloženo je dekonstrukciji i preradi. Ako je tijelo mjesto socijalne kontrole i kulturalne produkcije, anomalna tijela mogu se poimati kao prijetnja socijalnom redu. Za Judith Butler tijelo može biti 'kritički izvor u borbi za reartikulaciju u terminima simboličke legitimnosti', mada ona također naglašava kako su individualne mogućnosti da se koristi ovaj resurs visoko limitirane sistemom vlasti.

Drugi teoretičari zastupaju mnogo liberalniji pogled na tjelesne običaje i tijelo. Kako C. Shilling dokazuje, tijelo je u savremenoj kulturi postavljeno kao jedan *nezavršen projekat*, kao područje kontinuirane samoaktualizacije (Shilling, 1993). Porast konzumerske kulture, porast običaja dokolice, medicinska tehnologija, porast 'postanite fit' projekata, ekspanzija estetske hirurgije, proliferacija tjelesne umjetnosti, i ostali pokreti podcrtavaju status tijela kao prilagodljiv i poslušnan objekat koji predstavlja područje refleksivne lične ekspresije. Anthony Giddens naglašava da moderni identitet zahtijeva od individue da posmatra nečije tijelo kao takav prostor (Giddens, 1991). Drugi autori sugerišu da se u postmodernoj kulturi tijelo, tjelesnost i pojava tijela privremeno i uvijek mijenja. Ono nije bitno povezano za tradiciju i nije ukorijenjeno u zajednici jer reflektuje iskorijenjeno, postmoderno i nefiksirano *ja* (Turner, 2000).

Očigledno da je teorija tijela ponudila više pitanja nego odgovora. Budućnost teorijske perspektive ovisiće o tome koliko će tijelo igrati i dalje važnu ulogu u socijalnom svijetu. Ne zaboravimo da je tijelo biološki temelj na kojem se odvija drama društva.

3. Tijelo kao sredstvo terorističkog akta (sigurnosno-kriminalistički aspekt)

Biološki temelj je postao najzastupljenije sredstvo za izvršenje terorističkog akta. Veoma smrtonosan, svakako natprirodan, kvalitetno drugačiji, ovaj novi oblik terorizma posljednje dvije decenije doživljava pravu „eksploziju“. Fenomen koji udara i pokazuje nezaustavivo razaranje. Sa imidžom najsavršenijeg terorističkog oružja ("ljudske bombe ne mogu biti poražene, čak ni nuklearnim bombama"- Sprinzak, 2013), taj vid terorizma se pretvorio u "živu mašinu" koja "guta" sve pred sobom. Kao da se suočavamo sa protivnikom koga je najteže pobediti.

Preciznije, da li su samoubilački bombaši proizvod vjerskog kulta ili kulta ličnosti? Da je ovaj zastrašujući problem nezustavljiv kao što izgleda? Da li je samoubilački terorizam li efikasniji od "konvencionalnog"? Da li je terorizam religijski i vjerski fenomen? "Kakva je njegova strateš-

ka vrijednost. Možda je ovdje, ipak reč o usamljenim, nacionalnim fanaticima?!... Gde je, uopšte početak, a gde kraj tom začaranom krugu uništavanja i mržnje?

Svaki odgovor prati i novo pitanje.

I dok se traga za novim efikasnijim metodama u borbi sa ovom mračnom stranom ljudskog ponašanja, upravo, sa ciljem da se demistificira motivacija i strategija, otkriju slabosti i metodi da se on porazi, u stvarnom svijetu on i dalje opstaje kao "nerazmrsivo klupko nasilja i smrti hiljada nedužnih" (Ibid, Sprinzak:2013).

Mnoštvo toga se u međuvremenu promijenilo - straha i nasilja je upadljivo više, a nade značajno manje. Nova bolja, sigurnija budućnost još ne da se ne nazire, nego postaje realna nemogućnost. Upravo suprotno, skoro 30 godina od svog pojavljivanja, samoubilački terorizam i dalje nosi etiketu - najmoćnijeg terorističkog oružja, iako novi najzastupljeniji modus operandi - sve je sredstvo izvršenja (nož, mačeta, automobil, kamion.... ..)

Rat u Siriji i Iraku, Jemenu, Ukrajini, na jugu Azije, uključujući Indiju i Pakistan (ali i na izraelsko-palestinskoj krizi i podršci koju SAD daje Izraelu), pokazuju da će prijetnja koju proizvodi smoubilački terorizam u ovim regionima biti i dalje prisutna. Nastojeći da dođemo do zaključak o "budućnosti" ove vrste terorizma, strah koji dolazi od njega će postojati sve dok se ne eliminišu problemi koji su osnov za njegovo nastajanje, odnosno dok ne budu eliminisani politički razlozi koji ih uslovljavaju. *To znači - možda nikad, a ambiciozniji odgovor bio bi - možda nekad.*

3.1. Kratka povijest terorizma i samoubilačkog „modus operandi“

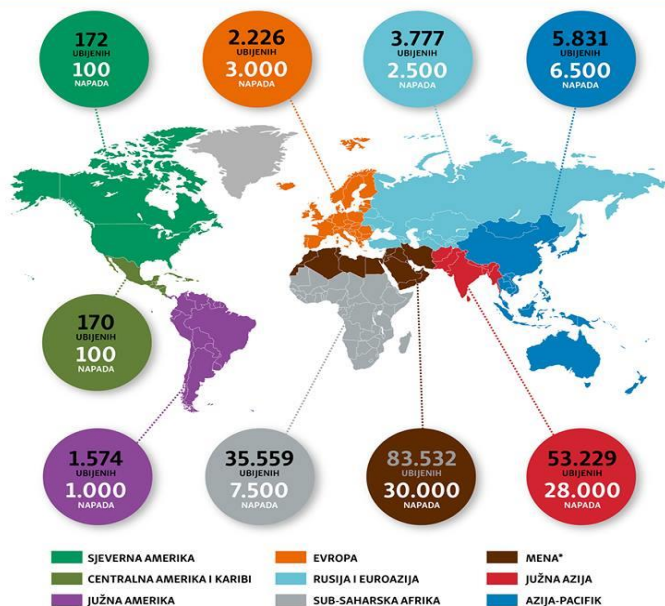
Sam terorizam pa i njegovo pojmovno određenje sasvim sigurno izaziva mnogo nedoumica i naučnih ali i stručnih konfuzija, a posmatran kroz povijesnu dimenziju star je koliko i sama ljudska zajednica. Geneza termina terorizam nalazi svoje utemeljenje u francuskom izrazu *la térreur* (francuski: *teror, nasilje*), koji je nastao nakon građanske revolucije u doba vladavine terora u Francuskoj. Iako je društvenoj zbilji uveliko „korišten“ svoje zakonske odnosno pravne početke svog uobličavanja termin terorizam doživljava tek tridesetih godina XX stoljeća, u okviru Međunarodnog biroa za verifikaciju krivičnog prava iz veoma prostog razloga. Naime, prava čovjeka je trebalo da postanu preokupacija pravne struke, pravne nauke i samih država kako bi zauzela svoje mjesto u svijesti međunarodne svijesti i međunarodnih odnosa.

Sa sigurnošću treba reći da je terorizam prastari fenomen i pratilac cjelokupne povijesti. Prvi primjer terorizma moderna nauka pronalazi u u Samsonovom obaranju hrama Filestijaca, ratobornog nesemitskog naroda u jugozapadnoj Palestini koji je dugo ratovao sa Izraelcima (Cheng, 1998). Louis Rene Beres tvrdi da je terorizam pojava koja je starija i od antičkih civilizacija Grčke i Rima i daje kao primjer ubistvo rimskog Imperatora Gaja Julija Cezara 44. godine prije nove ere, te borbe sekta Sikarli i Zelota¹, zatim akte tajnih „velikoislamskih“ oružanih grupa u XII i XIII stoljeću (Beres, 2000). Indijske thuge bili su najduža teroristička grupacija u historiji, koja je postojala šest ili sedam stoljeća (možda i više). Oni su davili svoje žrtve žrtvujući ih Kaliju, indijskom bogu terora i razaranja, a Britanci su konačno eliminirali ovu grupaciju sredinom devetnaestog stoljeća (Marić, 2012).

¹ Jevrejska sekta koja se borila protiv Rimske vlasti u Palestini u 6 vijeku p.n.e.

Broj napada i ubijenih po regionima od 2002. do 2016.

* MENA - (Middle East and North Africa) Alžir, Bahrein, Egipat, Iran, Irak, Izrael, Jordan, Kuvajt, Liban, Libija, Maroko, Oman, Katar, Saudijska Arabija, Palestina, Sirija, Tunis, UAE, Jemen

Izvor: ISLAMSKA VOJNA PROTIVTERORISTIČKA KOALICIJA - www.mod.imctc.org

Riječ terorizam je prvi put upotrijebljena za vrijeme Francuske građanske revolucije, kada jakobinci provode diktaturu nad svojim stanovništvom zavodeći strahovladu. Voltaire označava stanje tijekom 1769. godine zbog javnih smaknuća i mučenja uoči Francuske Revolucije (1789) kao terorističke strahote vlasti (appareil de Terror). Godine 1793. francuski revolucionari su pod vodstvom Robespiera prozvali teror kao državno sredstvo moći i na temelju toga 'vladavinu terora' ideološki opravdali'. Korištenjem terorizma u dalekoj prošlosti je se nastojalo prisiliti ljude da budu pod vlašću manje skupine ljudi i da rade za njihovo dobro, što je odlika diktature, tiranije i drugih oblika državne vlasti. S Francuskom revolucijom možemo reći da započinje moderni terorizam, jer do tada je kao što to vidimo iz ovih primjera to bio vjerski ili religijski terorizam.

I neki drugi autoriteti imaju iste poglede na samu genezu i povijesni razvoj terorizma, ali smatraju da sam terorizam naravno ima svoju povijesnu i razvojnu fazu, ali sa različitim formama, intenzitetom i metodama ispoljavanja. Tako naprimjer Robert Findler takođe uviđa da su: „*Individulane terorističke akcije motivisan ličnim i političkim ciljevima, gdje su ubistva i nasilje bili metodi za stvarne radikalne promjene bile su poznate još od antičkog doba.*” (Friedlaner, 1997). Ali on prvi i ukazuje i na grupni terorizam kao političko oružje i prve islamske oružane grupe koje ujedno i predstavljaju prve terorističke oružane grupe poznate pod imenom Asasins (*engl. assassins*). Naimе termin dolazi iz arapskog jezika i znači „uživalac hašiša“ ili „rob hašiša“. Zanimljivo je i to da su ove grupe uvijek djelovale pod dejstvom hašiša a angažirale su ih njihove duhovne vođe kako bi proširile teror u formi ubistava ili nasilja među hrišćanima i drugim vjerskim neprijateljima.?

3.1.1. Moderna samoubilačkog terorizma

Terorizam svoju masovnost dobiva u 20 stoljeću, dok se „globalni terorizam“, sveprisutan u sadašnjemu vremenu pojavljuje u 21 stoljeću. Danas gotovo da nema medija koji svakodnevno ne donosi prikaz terorističkih događanja u svijetu, štoviše čak pojedini Internet portali posjeduju specijalističke rubrike pod nazivom terorizam (Marić, 2012: 102).

Samoubilački napadi su po prvi put, u *moderni*, korišćeni u Japanu, u toku Drugog svjetskog rata, kada su specijalno obučene napadačke vojne formacije, zvane Kamikaze, jurišale u jednodnevne misije poniranja i “zakucavanja” u neprijateljske brodove avionima krcatim eksplozivom ili brodovima koji su “projektovani” u istu svrhu. Akcije Kamikaza su organizovane na dobrovoljnoj osnovi, a posebnu pažnju privlači činjenica da kada je vojska pozivala, odnosno oglašavala slobodna mesta za pilote dobrovoljce, skoro uvek se javljalo tri puta više pilota nego što je bilo aviona.²

Svjetski brojnosti pokušaja i uspjeha samoubilačkih terorističkih napada u ovom dijelu rada elaborirati ćemo nekoliko posljednjih dekada u cilju ukazivanja na raznovrsnost kako motiva tako i klijeva *moderne* samoubilačkih terorističkih akata današnjeg vremena. Oktobra 1983. godine, u dve velike eksplozije u kasarnama francuskog i američkog kontingenta mirovnih trupa u Bejrutu (Liban), poginuo je 241 američki vojnik i 58 francuskih padobranaca. Oba teroristička napada izveli su muslimanski ekstremisti koji su ušli u prostorije same kasarne i aktivirali bombe rešeni da žrtvuju svoje živote. Februara 1994. godine, u Ibrahimovoj džamiji (Hebron), napadač je uspio da ispali 119 metaka u masu - bilans je 29 mrtvih i 150 ranjenih. To je bio terorista dr. Baruch Goldstein. Goldstein je znao da je to napad bez povratka. Takve samoubilačke akcije opravdali su izraelski rabini. Samoubistvo za vrijeme rata je dopušteno zbog pobjede Izraela. Čovek koji se dobrovoljno prijavi za takve operacije nazvaće se junakom i mučnikom.

Naravno, ovde ne možemo a da ne pomenemo akcije specijalnih samoubilačkih odreda Oslobođilačkih tigrova tamijskog Elama (LTTE), u kojima je od 1987. godine, do danas ubijeno stotine civila, vojnika i političkih lidera. U ovim napadima su živote izgubila i dva šefa država. 1991. godine, ubijen je indijski premijer Radživ Gandhi, a 1993. godine, premijer Šri Lanke Ranasta Pramadasa. U učestalim akcijama ovih odreda na američke ambasade u Tanzaniji i Keniji 1998. godine, živote je izgubilo skoro 300 ljudi. U istom kontekstu, da li posebno navoditi spektakularne napade (koji se pripisuju saudijskom milioneru Osami bin Ladenu) izvedene 11. septembra 2001. godine na Svjetski trgovinski toranj (južno i severno krilo) u Njujorku, kao i zgradu Ministarstva odbrane, poznatu kao Pentagon u *Washington DC*-u. U napadima je stradalo više

² Eskadrila od pet japanskih aviona Micubiši AGM 6 Zero, natovarena bombama leti iznad okeana na svoj poslednji zadatak (Tihni okean istočno od Filipina 24. Oktobra 1944. godine). Višednevna potraga za flotom američkih nosača aviona (dva teška i šest eskortnih), koja je pretila zauzimanjem Filipina, konačno je urodila plodom. Poručnik Seki iz jedinice "Šimpu" (hrabar) zakucao se neustrašivo u svoj cilj, nosač aviona St. Lo. Posle njega, još jedan avion se zabio u St. Lo i on je potonuo. I ostala tri pilota su pogodila po jedan eskortni nosač... Bio je to napad kamikaza (Božanski vetar) čiji je idejni tvorac komandant prve vazdušne flote na filipinima, viceadmiral Takidžiro Oniši. Uveče, 15. avgusta 1945. godine, admiral Oniši, podstrekač snaga Šimpu, oduzeo je sebi život harakirijem (tradicionalnim obredom Sepuku). Recimo, sa gubicima od 3000 pilota, japanske kamikaze nisu potopile ni jedan veći saveznički brog. Vidi o tome više: <http://www.mm.co.ba/printart123.html>

od 3000 ljudi, dok je prouzrokovana ogromna ekonomska šteta, a samo su na berzi papira od vrijednosti, gubici iznosili 1380 milijardi dolara.

Na osnovu analize terorističkih akata i njihovih pojava oblika, kao i načina izvršenja, može se konstatovati da se posljednjih godina svijet suočio sa masovnom pojavom samoubilačkog terorizma. Ovakav način izvršenja terorističkih akata u svijetu je postao veoma efikasno i rasprostranjeno sredstvo djelovanja velikog broja terorističkih organizacija, naročito onih koje svoje učenje i svoje ciljeve zasnivaju na radikalnoj religijskoj ideologiji.

Samoubilački terorizam je spremnost pojedinaca da žrtvuju svoj život radi uništavanja ili pokušaja uništavanja nekog cilja, a u svrhu ostvarenja političkog cilja. Cilj terorista je samožrtvovanje tokom obavljanja zadaće, odnosno uništavanja cilja (Vlašić, 2001). Ovakvom načinu djelovanja najčešće su pribjegavali pripadnici LTTE (oslobodilački tigrovi tamilskog Blama), te različite grupe islamskih fundamentalista na bliskom istoku, kao što su Islamski Džihad, Hamas, Al-Kaida i Kurdistanska radnička stranka (PKK). Bezuslovna predanost cilju, vođama i autoritetima, vjerski ili ideološki fanatizam te visok nivo organizovanosti, korištenje savremene tehnologije i psiholoških metoda u situaciji vojne, političke i financijske inferiornosti, pozadina su na kojoj se stvaraju samoubilački teroristi (Trlek, Filjak, Zelić, 2002). Osamdesetih godina 20. vijeka, samoubilački terorizam doživljava pravu ekspanziju i dobiva imidž najsavršenijeg terorističkog oružja.

Politička nestabilnost u svijetu, posebno na Bliskom istoku, teritoriji Iraka i Afganistana sve više ide u smjeru sve većeg i masovnijeg korištenja ove metode terorističkog djelovanja. Samoubilački napadi koje izvode terorističke organizacije u globalnom smislu su sve rasprostranjeniji, zbog čega neophodnost procjenjivanja stepena prijetnje budućih napada dobija sve više na strategijskom značaju.

Dok se samoubilački napadi koriste u cijelom svijetu stotinama godina, stepen u kome bi ova taktika mogla da se koristi radi izvođenja operacija je mnogo bolje shvaćena poslije 11. 09. 2001. godine. Sve do tada ovaj tip terorizma je načešće bio opisivao kako oružje očajnika i fanatika kojim se uglavnom postižu ograničeni rezultati. Međutim, napadi na Svjetski trgovački centar i Pentagon su prekretnica odlučnost i spremnost međunarodne zajednice da se konačno obračuna sa ovakvim vidom terorističke aktivnosti i time je samoubilački terorizam označen kao globalna prijetnja koja dolazi od strane terorista, te je antiteroristička borba protiv samoubilačkog terorizma postala prioritetni zadatak međunarodne zajednice.

Od 1980. do 2003. god. samo 3% terorističkih napada je bilo samoubilačke vrste, nakon 11. rujna 2001. god. taj broj se penje na osamdeset posto (80%), počevši od 1968. godine, a počinioci većine tih napada su džihadske skupine (Prokopkowicz, 2008). Dok je prosječni koeficijent smrtnosti u oružanim napadima 2,11 osoba, a u napadima koji su počinjeni pomoću odgođenih mehanizama 2,01, prosječan je broj smrtno stradalih u samoubilačkom napadu terorista koji nose pojas s eksplozivom 8,11. Organizacija ne gubi više od jednog terorista, osim ako se ne radi o operaciji koja se odvija na nekoliko mjesta istodobno (Pedahzur, 2015.:17).

Broj napada i ubijenih po regionima od 2002. do 2016.

* MENA - (Middle East and North Africa) Alžir, Bahrein, Egipat, Iran, Irak, Izrael, Jordan, Kuvajt, Liban, Libija, Maroko, Oman, Katar, Saudijska Arabija, Palestina, Sirija, Tunis, UAE, Jemen

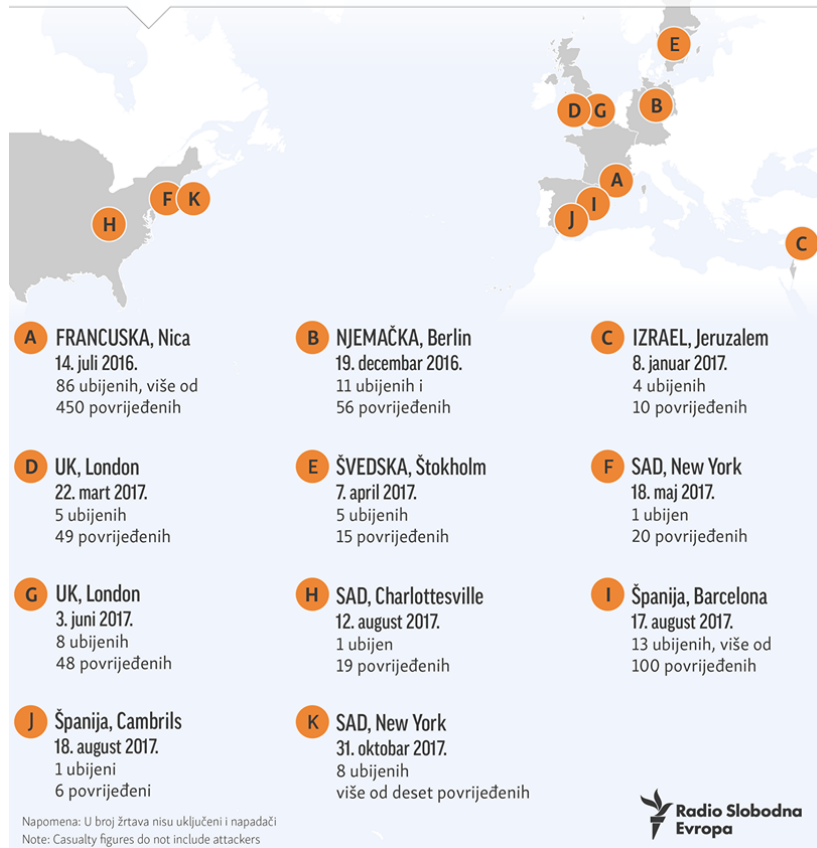
Izvor: ISLAMSKA VOJNA PROTIVTERORISTIČKA KOALICIJA - www.mod.imctc.org

Najčešće modus operandi kod samoubica je upotreba vozila natovarenih sa eksplozivom ili postavljanje eksploziva na samoj osobi što omogućava veliku učinkovitost u dostizanju određenog cilja. Takvi napadi bombama mogu biti smrtonosniji budući da se detonacija može dogoditi u posljednjoj minuti ili u trenutku kada će žrtve biti maksimalne. Kod ovakvih napada bitan je i psihološki faktor kod samog bombaša samoubice kojem jedina briga ostaje uspješno izvršenje zadatka, pošto je u samoj fazi pripremanja zadatka on visoko motiviran za izvršenje istog, te u isto vrijeme potpuno oslobođen brige za vlastiti život. Sam čin uništenja određene mete nije konačan cilj, jer nakon takve akcije ostaje jak psihološki učinak koji izvještavanjem putem medija stvara određeno psihološko stanje napetosti u kojem teroristi postižu svoj cilj, a to je širenje terora, odnosno osjećaja straha i nesigurnosti među stanovništvom.

Smrtonosni napadi u kojima su korištena vozila

Vozila su korištena kao oružje u najmanje 11 smrtonosnih napada od 2016.

U ovom kontekstu prolaze i dvije dekade o kojima danas svjedočimo, teroristički akt Mevlida Jašarevića u Sarajevu, Ibričića u Zvorniku, Omerčevića u Sarajevu (Rajlovcu) nedvojbeno ukazuju da je tendencija terorističkih akata sa elementima samoubilačkog dejstva uveliko zahvatila i Bosnu i Hercegovinu.

Najveći problem kod borbe protiv samoubilačkog terorizma je pojam “bombaši samoubice” - napadači ili mučenici?!“. Islamsko vjerovanje zabranjuje samoubistvo. Kur’an ga uopšte ne spominje. Kako ovo sada primjeniti na vojnike koji idu u bitku sa smrtonosnim ishodom? Da li je “stavljanje sebe na raspolaganje” da budeš ubijen isto što i samoubistvo? Očigledno je da nije sasvim jasno da li su bombaši samoubice stvarno mučenici, ili da li je komponenta dobrovoljne smrti u njihovim napadima zabranjena njihovom vjerom? Problem je što pripisivanje nekih principa Svetom Kur’anu nije moguće vršiti zbog teškoće u njegovom interpretiranju i osjetljivosti vjerske i religijske komponente. Kada se pritom još pročitaju suprotstavljena mišljenja muslimanskih vjerodostojnika, čovjek ne može da shvati ono što predstavlja nonsens

osim, ukoliko slučajno nije vjernik, kada svaka izjava „islamista“ koja predstavlja nonsens postaje Fatwa (religijska direktiva) koja drugima naređuje da bude ubijen (op.c. u ovom slučaju referentnost Fatwe zloupotrebavljaju). Npr. u aprilu 2001. godine, Šeik Abdul Azis bin Abdullah al Sheik, vrhovni religiozni lider Saudijske Arabije je izdao direktivu da su samoubilački bombaški napadi u bilo kom obliku samo obično samoubistvo, pa su stoga zabranjeni islamom. Drugi islamski zvaničnici smatraju samoubilačke bombaše mučenicima ukoliko su ovakvi napadi u službi borbe i ne ubijaju žene i djecu. Mnogi smatraju da je pravljenje ove razlike vrlo važno.³ Novija istraživanja daju drugačiju sliku u odnosu na samoubilački terorizam. Ističe se da bombaši-samoubojice nisu psihologijski ekvivalent „mučenicima“, dakle osobama koje se žrtvuju za „više dobro“. Na uzorku od 130 slučajeva dokazano je da je riječ o osobama s mentalnim/suicidalnim poremećajima, odnosno o osobama s obilježjima koja su identična onima koja su prisutna i kod ostalim suicidalnih osoba“(Lankford, 2013).

Očigledno je, kako to Holger Christmann primećuje, da se ni sami muslimanski vjerodostojnici međusobno ne slažu po ovom pitanju (2001). Ono što nije pomenuto, a što bi moglo da objasni ove očigledne kontradiktorne pozicije u vezi samoubilačkih napada, je da rezerve koje su izrazili islamski profesori, ili vjerodostojnici u javnosti ili zapadnim medijima, mogu jednostavno da predstavljaju samo “prikriivanje njihovih pravih osećanja”. Napadači samoubice u terorističkim napadima se smatraju mučenicima, zapravo mučenicima u ovozemaljskom životu kojima je u onom drugom životu - posle ovakve smrti, zagarantovan slavan i “sladak” život sa mnoštvom djevice, izobiljem najbolje hrane i luksuzom... Posebno isticanje, odnosno ukazivanje na moment lične koristi koja će proizaći iz uspešno obavljenih samoubilačkih napada je metod trenutno (najefikasniji) koji se koristi u regrutovanju budućih napadača. Oni izvođenjem ovakvih napada treba da “profitiraju”, iako je njihova smrt neizbežni elemenat ove jednačine. Na prvi pogled ovo može da zvuči kao potpuno neverovatno nemuslimanskom delu sveta, međutim, na toj skali “vjerovanja u rajski život”, posle takve smrti, nema razlike u ubeđenjima i u drugim religijama. Štaviše, mora se primetiti da su takva i slična uverenja prisutna i kod hrišćana. Međutim, ostaje pitanje da li bi se samoubice bombaši koji rade za Hamas, Islamski Džihad, Alkaidu ili neku drugu radikalnu muslimansku grupu dobrovoljno prijavili i izvršili takve napade bez vizije da ih odmah poslije ovakve smrti ne čekaju neviđena zadovoljstva. I samo u tom kontekstu, kao posebno zanimljivo, pažnju privlači jedno istraživanje koje je sprovedla Ariel Merari, psiholog sa Univerziteta u Tel Avivu, a odnosi se na razmatranje značajnih faktora regrutovanja bombaša samoubica. Naime, ona je veoma pažljivo proučila preko 50 slučajeva napada bombaša samoubica pripadnika kako svetovnih, tako i radikalnih „islamskih“ organizacija, i zaključila da iako ne postoji unificirana lična crta među bombašima samoubicama, teško je ipak prihvatiti da “religiozno utemeljeno lakovjerje” ne predstavlja njihovu zajedničku crtu. Merarijeva, također, zagovara stav da različiti profili osoba volontiraju za samoubice bombaše i da najefikasniji metod regrutovanja ne leži u pokušaju da se kod ljudi stvori odluka da izvrše samoubilački napad, već da se “pronađu oni koji su voljni, ili potencijalno voljni da to postanu.” Ozbiljniji pregled i uvid u karakter i prirodu samoubilačkog terorizma otkriva “kao na dlanu” da je riječ o varijanti terorizma koja ne nastaje kao proizvod vjerskog žara, bilo islamskog, bilo nekog drugog. Na planu

³ Dokaz za ovo se može naći i u Kur'anu, kako se navodi u članku časopisa Praesidia Defence (Selbstmordattentate, „Pošast samoubilačkog terorizma) 2002.). Herald Otto Schweizer: ...u tom članku iz 1986. se naglašava da se po islamskom zakonu ovakve akcije smatraju samoubilačkim i stoga su striktno zabranjene. Dakle, ne bi bilo korektno da se samoubilački napadi pripisuju samo muslimanskim fanaticima.

konkretne analize, Marta Crenshaw, ekspert za terorizam sa Univerziteta Wesleyan smatra da se stanje svjesti bombaša samoubica, irskih političkih zatvorenika koji su u štrajku glađu spremni da umru ili odlučnih terorista koji žele da prežive napad iako su svjesni da su njihove šanse da prežive beznačajno male, ne razlikuju. U ovoj ravni njihovog podudaranja, samoubilački terorizam gubi svoju osnovnu bit, svoju demonsku originalnost. Bez ove bitne vrijednosne dimenzije, rječ je tek o vrsti mučeništva stvorenog u jednoj kulturnoj ili vjerskoj tradiciji, ali odbačenog u drugima koje prihvataju drugačije načine samožrtvovanja. Na ovaj način, sasvim razumljivo, samožrtvovanje pokazuje svoje varijetete, ne samo po raznovrsnim kulturama, nego i po različitim okolnostima (Sprinzak, 2000 : 66-72).

I dok religija nije igrala ulogu u donošenju odluke japanskih pilota da se priključe Kamikazama, dotle je Bushido, ratnički kod lojalnosti caru, predstavljao ključ posvećenosti Kamikaza svom caru. Recimo, Bushido, prije svega, duguje svoj nastanak i razvoj Zen Budizmu. On propovijeda da ratnici treba da postupaju odgovorno i odlučno i da ne smiju da misle na smrt. Smatralo se da će oni koji uspješno obave svoje samoubilačke napade biti proglašeni za polubogove i dobiti posmrtnu nagradu napredovanja od dva čina, što ne samo da bi im donijelo slavu posle smrti, već i veće penzije za njihove porodice. Ova kombinacija slave poslije smrti i materijalne koristi za porodice koje za sobom ostavljaju je veoma slična viziji "prijatnog života nakon smrti sa devicama i keš isplatama za njihove porodice koje se obećavaju palestinskim bombašima samoubicama". Kamikaze se, međutim, razlikuju po cilju koji nameravaju da postignu. Piloti Kamikaze su dio vojne sile čiji je zadatak da vode bitke sa neprijateljem u cilju izvlačenja prednosti, ili za svoju organizaciju ili za cara (Petrović, 2009:89).

Već pomenuta Ariel Merari, poslije najopsežnije studije o bombašima samoubicama, detaljno proučivši bombaše samoubice iz Hezbolaha, Amala i sekularnih prosirijskih organizacija u Libanu, kao i Hamasa i palestinskog Islamskog Džihada u Izraelu, navodi da "ne postoji jedinstven psihološki ili demografski profil terorista samoubica". Iz pomenutih navoda je očevidno da, kako tvrdi Merari, samo intenzivni sukobi proizvode nekoliko tipova ljudi sa latentnom željom da žrtvuju svoj život za opštu stvar. On, dalje, insistira na činjenici da ni jedna organizacija nije u stanju da u ljudima proizvede želju za smrću. Oni koji vrbuju ne mogu da "probude" želju za akciju u kojoj bi ovaj bio spreman da izgubi život. To i nije njihov zadatak. Opisani lobisti treba da identifikuju sklonost među regrutima i pojačaju je. Razumije se, u tom pravcu za njihovo indoktriniranje će posezati najprije za vjerskom motivacijom, ali će u određenim situacijama da bi ih učvrstili u odluci o žrtvovanju upotrebiti patriotizam, mržnju prema neprijatelju, izrazito naglašeni osećaj viktimiziranosti.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Determinišući faktori u ponašanju terorista samoubica, razmatranjima koja slijede u osnovi su pitanja (iz prvog djela rada): ko su ti ljudi koji su spremni da žrtvuju svoje živote i šta ih navodi na to? Koja je vrsta osoba sklona samoubilačkom terorizmu? U kojoj mjeri je njihovo ponašanje uslovljeno odgovarajućim razlozima? Da li svi oni u podjednakoj mjeri utiču na akcije bombaša samoubice? Ko su, ustvari, samoubice - ljudi instrumentalizovani sa ubiju i da budu ubijeni? Već smo se više puta mogli uvjeriti, da je zbog svoje izuzetno kompleksne prirode ali i izražene sofisticiranosti pojedinačno izvedenih samoubilačkih akcija, vrlo teško doći do jasnog i preciznog odgovora na bilo koje pitanje koje se otvara u vezi sa ovom vrstom terorizma. Naravno, takav je slučaj i sada. To je i razlog što se ovaj svojevrsni problem neprekidno razmatra i iznova nude različita objašnjenja. Dakle, traganje po ovim pitanjima, ostaviće nas bez definitivnog odgovora i ovde. Ali pokušajmo, ipak, sintetizovanjem na osnovu onoga čime raspolažemo, da izađemo iz ovog "začaranog kruga". U tom pravcu, poslužićemo se određenim rezultatima do kojih se došlo proučavanjem samoubilačkih napada koji su izvedeni u periodu od 1983 (Bejrut), do danas.

Za ispitivanje koje se ovdje vrši, polazi se od dvije vrste okolnosti koje (sa varijabilnim stepenom uticaja) mogu da utiču da se postane bombaš samoubica. Prvu grupu podrazumijevaju oni uslovi ili okolnosti koji direktno usmjeravaju čovjekovo ponašanje u pravcu izvođenja samoubilačkog napada. Oni predstavljaju neposrednu inspiraciju za takvo djelovanje, odnosno njegovu neposrednu pokretačku snagu, ekvivalent zločinačkog djelovanja. Međutim, u određenim slučajevima i neki drugi, posredni uslovi, mogu isprovocirati baš takva ponašanja teroriste samoubice. Riječ je, naime, o faktorima koji "samo" doprinose da se realizuje određena samoubilačka akcija. Iz ovog upućivanja, u lancu faktora iz prve kategorije, osvijetlimo odlučujuće (Petrović, 2009: 100):

1. **Vjerovanje u život poslije smrti ili vjera u neki oblik postojanja nakon smrti.** Ova vjerovanja su potkrepljena stvarnim izjavama bombaša samoubica ili se mogu dosta vjerodostojno izvući iz konteksta usredsređenosti na religiju u pojedinim kulturama.
2. **Stanja okupiranosti i presije koju je nametnula neka strana kulturna, etnička i religiozna grupa** praćena osjećanjem beznađa i poniženja.
3. **Nacionalni fanatizam ili lojalnost nekoj organizaciji** koga karakteriše ljubav i totalna predanost organizaciji ili naciji na račun drugih nacija. Mora se primetiti da su neki od ovih faktora u većoj meri prisutniji kod žena samoubica. Ta verovanja su dio Hindu, islamske, hrišćanske i Hibru religija. U japanskoj Shinto religiji vjeruje se da preminuli nastavljaju da žive poslije smrti kao polubogovi. Ovo se odnosi na Palestince, Čečene, Kurde, Tamile i bio je naročito podsticajni faktor u svetim ratovima, „džihadima“ u XVIII i XIX veku. Sjeverna Koreja predstavlja savršeni primjer nacionalističkog fanatizma bez prisustva religijskih ubjeđenja, mada je malo verovatno da bi Sjeverna Koreja uopšte priznala da među njenim stanovnicima postoje religiozna vjerovanja. Prema izvorima nacionalne tajne službe J. Koreje, vojska S. Koreje vrši redovnu obuku i pripremu kandidata za samoubilačke napade. Većina grupa koje su povezane sa terorističkim organizacijama su, u stvari, djelovi izbjegličkih grupa koje su iskusile raseljavanje i čeznu da se vrate u svoju domovinu. Sve ove grupe o kojima govorimo dele osećanje da predstavljaju dijasporu, mada se ovaj termin prvobitno odnosio na iskustva raseljenih Jevreja prije nastanka današnjeg Izraela.

4. **Naivnost**- Većina bombaša(ica) samoubica su mladi i ne razmišljaju na objektivan način o realnosti koja ih okružuje i o konačnosti koju smrt donosi, tako da se sa njima lakše manipuliše (što ih čini dobrim potencijalnim kandidatima).
5. **Mržnja prema ciljnoj grupi**
6. **Religijski fanatizam** – Vjerovanje u mučeništvo i njegova glorifikacija.
7. **Intezivna indoktrinacija ili tzv. ispiranje mozga** od strane terorističkih organizacija. Mada terorističke organizacije nemaju problema da regrutuju bombaše samoubice, regrutovani kandidati se ipak podvrgavaju intezivnim fizičkim i psihičkim pripremama koji u slučaju palestinskih samoubica uključuju i ekstezivnu religioznu indoktrinaciju i razdvajanje muških od ženskih kandidata i prijatelja da bi se izbjegla mogućnost da eventualno promjene mišljenje.
8. **Religiozna uvjerenja kompatibilna** sa ciljevima organizacije, naročito kod nacionalno orijentiranih (palestinskih, ili drugih terorističkih organizacija.)
9. **Korištenje narkotika ili drugih supstanci** koje deluju na psihu bombaša činivši ga prijemčivijim za sugestije, odvažnijim i lakšim da se kontroliše.

Uzevši sva usmjerena istraživanja, pomenuta i u ovom istraživanju, u obzir potrebno je istaći i druge ili posredne faktore koji uslovljavaju akcije terorista samoubica : **Mladost, Neuspjesi u ličnom životu, Zloupotreba djece⁴, Spoljna podrška** - Sve glavne organizacije koje su uključene u samoubilačke napade (koje smo pominjali u prethodnom dijelu rada) dobijaju pomoć i podršku stranih vlada i znatne donacije od istomišljenika.

Poznavanje problematike samoubilačkog terorizma i saznanja o načinima izvršenja njegovog ispoljavanja - „modus operandi“, predstavlja prvi i osnovni korak u njegovoj analizi. Drugi korak analize neizbježno se usmjerava u pravcu kritičkog razotkrivanja određenih mehanizama kojima se nastoji da osujeti djelovanje ove vrste terorizma i terorista. Van svake sumnje je da se ovaj veoma kompleksan problem ne može razriješiti na jednobrazan način. Jedna “apstraktna formula” u ovom trenutku ne može biti prihvaćena. Neobično složen odnos između mjera koje se imaju primjeniti u borbi protiv ove pojave i ostvarivanja (odnosno, mogućnosti zloupotrebe) građanskih sloboda i prava, dodatno komplikuje ionako komplikovanu problematiku ove vrste. Doduše, trenutno stanje, krajnje konfuzno i neodređeno u svakom pogledu, nije najpovoljnije za rešavanje mnogostruko delikatnih pitanja vezanih za označeni fenomen. Život to nedvosmisleno i neprekidno pokazuje. Međutim, ako se dopusti da se dosadašnji negativni tokovi ruko-

⁴ Joan Lachkar je u časopisu *Journal of Psychohistory* identifikovala postojanje određenog broja neriješenih pitanja edipovog kompleksa, sramote, odricanja očinstva i kolektivne granične ličnosti kao osnova izrazitog konflikta u islamu. Loyd de Mause ukazuje na karakter ženomrzaca u fundamentalističkom društvu i zlostavljanje djevojčica u porodicama. Kao posljedica, ove djevojčice kasnije ne mogu da budu idelane majke, prenoseći svoje nezadovoljstvo i bijedu na svoju djecu. Djeca rastu tako što potiskuju svoja lična zadovoljstva, sebične želje i relativnu slobodu, da bi na kraju projektovali svoja uskraćivanja kroz terorističke napade. Napadima na druge u stvari oni reflektuju svoje sopstvene nedostatke. (Vrlo diskutabilna i problematična istraživanja koja u sebi sadrže nekorektnost u samom znanstvenom pristupu - generalizacija i proizvoljnost donošenja zaključaka.....) ovakva istraživanja u većini slučajeva su kontraproduktivna i veoma negativna. Ahić J., FKKSS:2017).

vođeni kratkotrajnim egoizmom (sa jednog opšteg stanovišta) i dalje održavaju, slom jednog društva, je neizbežan.

Svrha ovog rada je pokušaj produbljenja spoznaja i pružanje detaljnijeg uvida u sigurnosnu i sociološku dinamiku samoubilačkih terorističkih skupina i pojedinaca pregledom relevantne literature. Analiza svojevrsnog profila počinitelja samoubilačkih napada slijedi nakon sinteze rezultata dijelom sigurnosnih i socioloških istraživanja o samoubilačkom terorizmu objavljenih zadnjih desetljeća. Terorizam je, u pravilu, rezultat više uzročnih faktora – ne samo psiholoških, sigurnosnih i socioloških, već i povijesnih, političkih, ekonomskih i vjerskih, između ostalih. Oni mogu stvoriti okruženje za pojavnost terorizma i ukazati na prevladavajuće faktore određene kulture ili odgovarajućih etničkih podskupina. Tema je vrlo kontroverzna u literaturi. Američki autori opsežne i složene znanstvene studije (Nacionalni institut za istraživanja obrane, RAND 2009., xxi) naglašavaju da *“bez obzira na to kakvu ulogu imaju temeljni uzroci fenomena terorizma, vjerojatnost da se terorizam razvije kao rezultat temeljnih uzroka povećat će se ako određena društvena skupina vjeruje da je nasilje legitimno (čak i ako ga drugi vide kao terorizam), ako ima dovoljnu motivaciju (osjećaj nepravde) i ako postoje društvene strukture koje dopuštaju teroristička djelovanja”*. Zbog toga se kao najvjerojatniji uzroci terorizma navode etnički, vjerski i ideološki sukobi, političke nejednakosti, siromaštvo, tradicija nasilja, nepostojanje načina mirne komunikacije, duboke podjele unutar vladajućih elita, pad povjerenja u režim itd. Tumačenja koja se odnose isključivo na nivo sigurnosnih pojedinca pojednostavljena su, netačna i nedovoljna u pokušaju razumijevanja uzročnosti sudjelovanja u terorizmu. Vezano uz racionalno osmišljene strategije terorističkih skupina, organizacijska i socijalna psihologija s posebnim naglaskom na *“kolektivni identitet”*, grupne procese i podjelu uloga unutar organizacije, daju konstruktivniji okvir za razumijevanje individualne i grupne psihologije i ponašanja terorista. U tom je smislu uloga vodstva jako važna u osmišljavanju jedinstvene poruke koja prenosi vjersko, političko ili ideološko opravdanje svojim sljedbenicima. Terorističke kampanje nikada se ne događaju u vakuumu. Taj se fenomen u pravilu odvija unutar različitih kultura i država i razvija se unutar raznih simboličkih okvira i moralnih svjetonazora. Smatramo da bi se studije o samoubilačkim bombaškim napadima trebale usredotočiti na dinamiku i društvene ili institucionalne elemente ovog fenomena, kao i dinamiku ljudskih interakcija, općenito, jer oni utječu na simboličke mentalne mape ljudi određene kulture, a u svrhu tumačenja i razumijevanja ove nasilne taktike. Samoubilački terorizam ne treba promatrati kao statički ili monolitni problem. Stoga samo objektivne, nepristrane i detaljne istraživačke studije, kao i metodička istraživanja fenomena i njegovog zamršenog konteksta mogu kvalitetno razlučiti socio-političke procese, birokratske mehanizme i medijske strukture uključene u društveno nastajanje samoubilačkog terorizma. Buduća istraživanja stoga moraju sadržavati kombinaciju sigurnosnih, psiholoških, političkih, povijesnih, ekonomskih i socio-kulturnih čimbenika koji detaljnije pojašnjavaju što u određenoj društvenoj zajednici navodi ljude da se pridruže terorističkoj skupini, ujedine iza zajedničkih ideologija i nepravdi i daju svoj život i tijelo za ono što drže plemenitim.

Literatura:

- Abercrombie, N., Hill, S. & Turner, B. S. (2008). *Rječnik sociologije*. (pp. 402-404). Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (1980). *Sociološke studije*. (pp. 47-49). Zagreb: Školska knjiga
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On discursive limits of sex*. (pp. 18-22). New York: Routledge.
- Butorac, K. (2011). *Psihološki i organizacijski pristupi samoubilačkom terorizmu*. *Polemos* 14 (2011.) 2: 11-28 Zagreb: Nakladnik
- Butler, J. (2004). *Raščinjavanje roda*. (pp. 143-147). Sarajevo: Šahinpašić.
- Csordas, T. J. (1994) *Embodiment and Experience: the existential ground of culture and self*, (pp. 8-14). Cambridge : Cambridge University Press
- Cheng Bin (1988): *Aviation, Criminal Jurisdiction and Terrorism*. Contemporary Problems of International Law, New York, Routledge.
- Elias, N. (1996). *O procesu civilizacije*. Zagreb: AB Izdanja Antibarbarus.
- Fuko, M. (1990). *Predavanja*. Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati: nastanak zatvora*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*, (pp. 82-90). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modernity Modern Age*. (pp.12). Cambridge: Polity
- Goffman, E. (1999). Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu, (pp. 52-60) Beograd: Geopoetika.
- Lankforda A.,(2013). *The Myth of Martyrdom: What Really Drives Suicide Bombers, Rampage Shooters, and Other Self-Destructive Killers*. London and New York: Routledge
- Leder, D. (1990) *The Absent Body*, (pp. 9). Chicago: Chicago University Press
- Lees, L. (1998). Urban renaissance and the : spaces of control and contestation. In R. Fyfe (Ed.), *Images of the street* (pp. 236-253). London and New York: Routledge.
- Martin, E. (1989). *The Women in the Body*, (pp. 22-28). Milton Keynes: Open University Press
- Louis Renes Beres, (1979), *Terrorism and Global Security: The Nuclear Threat*; Colorado, Westview Press/Bolder
- Nettleton, S. & Watson, J. (1998). The body in everyday life: an introduction. In S. Nettleton & J. Watson (Eds.), *The Body in Everyday Life* (pp. 8-23). London and New York: Routledge.
- Neill, J. (2004). *Five bodies: Re-figuring relationships*. (pp. 8-22). SAGE Publication.
- Pedahzur, A, Perliger, A. (2015). "Suicide Attacks". In LaFree, Gary and Freilich, Joshua (Eds.) *Handbook of the Criminology of Terrorism*. Hoboken, New Jersey: Wiley Press

- Petrović, D. (2009). *Samoubilački teorizam*, (pp. 67-108). Beograd, Institut za uporedno pravo
- Prokopowicz, Piotr (2008): *Suočavanje s najvećom žrtvom. Dragocjeno signaliziranje, fiktivno srodstvo i geneza samoubilačkog terorizma*, u: Diskrepancija, svezak p, broj 13, preveo Marko Nikolić
- Pitts, V. (2002). Reading the body through a cultural lens. *Journal of Contemporary Ethnography*, 31(3), 362-372.
- Robert A. Friedleaner (1997), *The Origins of International Terrorism : Interdisciplinary perspectives*, New York, John Jay Press
- Seymore, W. (1998). *Remaking the Body*, (pp. 71-74). London : Routledge
- Shilling , C. (1993). *The Body and Social Theory*, (pp. 97-108).London: Sage
- Sprinzak, E.(2000.) *Rational Fanatics*. (120): 66-73, Foreign Policy
- Tanner, J. (2001). History of body. In J. Smelser. N. & B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Science* (pp. 1277-1278). Oxford: Pergamon, Elsevier Ltd.
- Turner, B. (1984). *The body and society: explorations in social theory*. (pp. 48-53). Oxford: Blackwell.
- Turner, B. (1992). *Regulating Bodies: essays in medical sociology*, (pp. 34-41). London: Routledge
- Turner, B. (2000). The possibility of primitiveness: The sociology of body marks in cool societies. In M. Featherstone (Ed.), *Body modification*, London: Sage.
- Williams, G. (1984). The Genesis of chronic illness: narrative reconstruction. *Sociology of Health and Illness*, 6, 175-200.
- Williams, S. (1996). The vicissitudes of embodiment across the chronic illness trajectory. *Body and Society*, 2 (2), 23-47). London and New York: Routledge

SOCIOLOGICAL, POLITICAL AND SECURITY END VIEW ON THE BODY AS A RESOURCES FOR COMITING TERRORIST ACTS

Original Scientific Paper

Abstract

Reason(s) for writing and research problem(s): Suicide terrorism as - "Modus operandi" is undoubtedly the most common, and almost everyday, way of committing a terrorist act. The aim of this paper is to emphasize the fact and try to show that the body is a socio-cultural construct and to highlight those aspects of bodies that are fundamentally linked to terrorism as the greatest social problem of today.

Methodology / Design: In this paper, the goal is to expose the perception of the mode of operandi of self-destructive terrorism through the use of several different methods of both general and special scientific methods. Analyzes of content, analytical-synthetic methods, methods of abstraction and concretization, method of observation are the most present.

Research / work limitations: Is the body as the basis for a suicide terrorist act to investigate, whether suicides of terrorists have special features in their physical behavior, can this behavior be characterized and recognized?

Results / Findings: Conclusions and recommendations

General conclusion: Suicide terrorism has become the most common form of terrorist manifestation, every effort and attempt to identify factors that point to the possibilities of discovery.

Justification of research / work: Knowing the problem of suicidal terrorism and knowing about the forms of its manifestation is the first step in its analysis. The second step in the analysis is inevitably directed towards the critical disclosure of certain mechanisms that seek to condemn the activities of this type of terrorists.

Key words: body, suicidal terrorism, sociological context, modus operandi

Podaci o autorima

Jasmin Ahić, redovni profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. E-mail: jahic@fkn.unsa.ba

Alisabri Šabani, redovni profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. E-mail: asabani@fkn.unsa.ba

